

A comparative study of the sonnets of Soad Sabah and Mastoreh Ardalan

Saman Khani ¹ | MohammadNabi Ahmadi ²

1. PhD student, Department of Arabic Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, Lorestan University, Khorramabad, Iran. E-mail: saman.kh38@yahoo.com.
2. Corresponding Author, Associate Professor, Department of Arabic Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, Razi University, Kermanshah, Iran. E-mail: mn.ahmadi217@yahoo.com

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:

Received: 28 July 2021

Received in revised form:
17 April 2022

Accepted: 19 April 2022

Keywords:

Comparative Literature,
Erotic Poem,
Love,
Saad Sabah,
Mastoreh Ardalan.

ABSTRACT

Composing lyric, romantic and emotional poems has been widely used not only in Persian and Arabic literature, but also in the literature of other nations of the world. The desire for composing lyric poetry is the result of love for the beloved in the existence of the lover, and its combination with his poetic imagination. Since Saad Sabah in the culture of Kuwait and Mastoorah Ardalan in the culture of have a similar position, a comparative study of the lyric poems of these two poets in order to understand and learn more about them can be a new discussion in the field of comparative literature. This research intends to analyze the lyric poems of Saad Sabah and Mastoorah Ardalan in a descriptive-analytical manner and based on the American school, which does not consider the existence of influence and effectiveness between the two poets as a condition of comparative literature, while examining the characteristics of romantic literature. Compare the two poets' views in this regard and find an approach to the way of thinking and lyricism of the two poets. Considering the results obtained in the lyric poems of the two poets, we can point to common points such as (manifestation of the beloved, common attributes of the lover and the beloved, embarrassment and distance, virtues of love and lover, using elegies, etc.) Kurdish and also in terms of expression, the two poets tend to be simple and eloquent. It should be noted that the romances of the two poets are also different in terms of content, language and style.

Cite this article: Khani, S., Ahmadi, M. N. (2024). A comparative study of the sonnets of Soad Sabah and Mastoreh Ardalan. *Research in Comparative Literature*, 13 (4), 59-79.

© The Author(s).

Publisher: Razi University

DOI: 10.22126/jccl.2022.6749.2292

Extended Abstract

Introduction:

Comparative literature is one of the masterpieces of literary criticism that measures the works, elements, styles, periods, movements and literary figures, and in general, compares literature in its general sense in two or more different cultures and languages. Writing love poems and the desire to write lyrical poetry is the result of love for the beloved in the presence of the lover and mixing it with his poetic imagination. If we want to recognize the history of the ghazal in the pre-Islamic periods, we can say: "The history of singing and singing ghazal goes back to ancient cultures; ; In Aryan cultures, we find signs of eloquent speakers, among which we can mention the charming and charming stories of "Orpheus", who was the poet of Rameshgar... or also in Greek ritual legends we find songs that the monks and followers of Bacchus sang in their self-defeats, These songs, which are inspired by Greek tragedies, are called "dithyrambs".. There is no doubt about it, that Arab ghazal is a continuation of one of the live and dynamic types of self-stirring poems and the romantic adaptations of camels. it is not in hand, On the other hand, it is not clear as a result of what factor and when and where the sonnet was created from the first to the seventh century AD and it was placed at the beginning of ode writing. But this point is clear that the ghazal was not an independent art in its original form, and it became an independent art from the Umayyad era, and after that there were poets who only dealt with the ghazal.

Writing lyrical poems and romantic poems has been widespread not only in Persian and Arabic literature, but also in the literature of other nations of the world. Since Soad Sabah and Mastoureh Ardalan have a similar place in the culture of Kuwait and Iran, a comparative study of lyrical poetry of these two poets In order to get to know them more, it can be a new discussion in the field of comparative literature.

Methodology:

Examining Ghazal as a dynamic poem in the poems of Soad Sabah and Mastoreh Ardalan is of great importance; Because this type of poetry plays a key role in the divans of these two women poets and contemporary writers. This research aims to analyze the lyrical poetry of Soad Sabah and Mastoureh Ardalan in a descriptive-analytical way and based on the American school, which does not consider the existence of influence and effectiveness between two poets as a condition of comparative literature. To compare the views of two poets in this context and to reach an approach of the two poets' way of thinking and consumption of ghazal.

Results and Discussion:

The results of this research show that:

1. The lyrical poetry of Soad Sabah and Mastoureh Ardalan represents their literary and expressive style, and both poets have paid attention to the use of language tools and subtleties to express their romantic thoughts and feelings, and have tried to use them in different situations by selecting and Instead of using words, the arrangement should synchronize the audience with their opinion and feeling of happiness or sadness And that the concept of (love) is a prominent

characteristic of the lyrical poetry of two talented poets of Persian and Arabic literature, namely Mastoreh Ardalan and Soad Sabah.

2. Among the common characteristics and descriptions of love in the poems of Soad Sabah and Mastorah Ardalan, we can mention the connection, the abandonment and distance of the beloved, the virtues of love, the use of elegies, etc.

3. In terms of language, two poets tend to be simple and eloquent; As they speak, they say poetry and they don't overdo it in the field of verbal and spiritual enhancements, and you can also see coherence in words and meaning, deep emotion and feeling in most of these poems, fluency, accuracy and catchiness in it. He named two poets as the general style of lyrical poetry.

4. In the field of love, two poets have differences in terms of structure and content; For example, in terms of the quantity of Sanandji's romances, he is not equal to Soad Sabah.

5. In the content of Mastorah poems, there is a kind of religious and moral commitment in all of them, the use of religious characters in poetry, mystical prayers and supplications, praise of the Prophet (pbuh) and the Ahl al-Bayt (peace be upon them).), pride in hijab, chastity and practical commitment to it, etc., are all clear signs of his high Islamic spirit and religious approach, while such poems with such themes are not found in Soad Sabah's poems.

Conclusion:

The current research, while getting to know these two contemporary Arabic and Persian poets, tried to find examples and common features by analyzing the lyrical texts and comparing them. Considering the results obtained in the lyrical poetry of the two poets, we can point to common points such as (manifestation of the beloved, common characteristics of the lover and the beloved, desertion and distance, the virtues of love and affection, the use of elegies, etc.) did And also in terms of expression, the two poets tend to be simple and eloquent. It should be noted that the romances of the two poets have differences in terms of content, language and style, which have been examined in detail in the main text of the article.

Keywords: Comparative Literature, Erotic Poem, Love, Saad Sabah, Mastrooreh Ardalan.

بررسی تطبیقی غزلیات سعاد صباح و مستوره اردلان

سامان خانی^۱ | محمدنبی احمدی^۲

۱. دانشجوی دکتری، گروه زبان و ادبیات عربی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه لرستان، خرم آباد، ایران. رایانامه:

saman.kh38@yahoo.com

۲. نویسنده مسئول، دانشیار، گروه زبان و ادبیات عربی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران. رایانامه:

mn.ahmadi217@yahoo.com

چکیده

اطلاعات مقاله

سرودن غزلیات و اشعار عاشقانه، نه تنها در ادبیات فارسی و عربی، بلکه در ادبیات دیگر ملت‌های جهان نیز به طور وسیعی رایج بوده است، از آنجا که سعاد صباح و مستوره اردلان در فرهنگ کویت و ایران جایگاه مشابهی دارند، بررسی تطبیقی غزلیات این دو شاعر به منظور شناخت و آشنایی بیشتر با آن‌ها می‌تواند بحثی نو در زمینه ادبیات تطبیقی باشد. این پژوهش؛ بر آن است که به شیوه توصیفی - تحلیلی و بر مبنای مکتب آمریکایی که وجود اثر گذاری و اثر پذیری را بین دو شاعر را شرط ادبیات تطبیقی نمی‌داند، به واکاوی غزلیات سعاد صباح و مستوره اردلان پردازد و ضمن بررسی ویژگی‌های ادبیات عاشقانه دو شاعر، دیدگاه‌های آن‌ها را در این زمینه مقایسه کند و به رهیافتی از طرز تفکر و مشرب تغزلی دو شاعر دست یابد. با عنایت به نتایج به دست آمده در غزلیات دو شاعر، می‌توان به نقاط مشترکی از جمله (تجلی معشوق، اوصاف و احوال مشترک عاشق و معشوق، هجران و دوری، فضائل عشق و عاشقی، به کار بردن مرثیه و...) اشاره کرد و همچنین از نظریان، دو شاعر به سادگی و شیوایی گرایش دارند. لازم به ذکر است عاشقانه‌های دو شاعر، از نظر محتوا، زبان و اسلوب نیز باهم تفاوت‌هایی دارند.

نوع مقاله: مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۵/۰۶

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۱/۰۱/۲۸

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۱/۳۰

واژه‌های کلیدی:

ادبیات تطبیقی،

غزل،

عشق،

سعاد صباح،

مستوره اردلان.

استناد: خانی، سامان؛ احمدی، محمدنبی (۱۴۰۲). بررسی تطبیقی غزلیات سعاد صباح و مستوره اردلان. *کاووش نامه ادبیات تطبیقی*، ۱۳ (۴)،

۵۹-۷۹.

© نویسنده گان.

ناشر: دانشگاه رازی

DOI: 10.22126/jcccl.2022.6749.2292

۱. پیشگفتار

۱-۱. تعریف موضوع

ادبیات تطبیقی، از شاهکارهای نقد ادبی است که به سنجش آثار، عناصر، سبک‌ها، دوره‌ها، جنبش‌ها و چهره‌های ادبی و به‌طور کلی، مقایسه ادبیات در مفهوم کلی آن در دو یا چند فرهنگ و زبان مختلف می‌پردازد (ر.ک: قاسم‌نژاد، ۱۳۷۶: ۴۱). سرودن اشعار عاشقانه و میل به غزل‌سرایی زاینده‌ی عشق به معشوق در وجود عاشق و آمیخته‌شدن آن با خیال شاعرانه‌ی وی می‌باشد. اگر بخواهیم پیشینه‌ی غزل را در ادوار پیش از اسلام بازشناسیم می‌توان گفت: «پیشینه‌ی چامه‌گویی و غزل‌خوانی به فرهنگ‌های باستانی بازمی‌گردد؛ ما در فرهنگ‌های آریایی نشانه‌هایی از سخنوران خنایگر می‌یابیم که از آن میان می‌توان داستان‌های دل‌فریب و فسونگار «اورفئوس» یاد کرد که سراینده‌ی رامشگر بود... یا همچنین در افسانه‌های آیینی یونان به ترانه‌های برمی‌خوریم که راهبگان و پیروان باکوئس، در خودباختگی‌هایشان آنها را می‌سرودند، این ترانه‌ها که تراژدی‌های یونانی از آن‌ها برآمده و مایه گرفته‌اند «دیتیرامب» خوانده می‌شود (ر.ک: نعمتی، ۱۳۸۶: ۶۵). آنچه در آن تردیدی نیست، این است که غزل عرب دنباله‌ی یکی از گونه‌های زنده و پویایی از اشعار خودجوش و تطبیق‌های عاشقانه‌ی شتربانان است، با این وصف می‌توان گفت که این گونه تغزل‌ها در اصل نوعی بدیهه‌گویی بوده‌است و به‌همین سبب امروز نمونه‌هایی از آن در دست نیست، ازسوی دیگر روشن نیست که در اثر چه عاملی و کی و کجا از قرن اول تا هفتم میلادی غزل به‌وجود آمده و در آغاز قصیده‌سرایی جای گرفته‌است، ولی این نکته روشن است که غزل در شکل اولیه خود فن مستقل نبود، و از عصر اموی به‌صورت یک فن مستقل درآمد و به دنبال آن شاعرانی پدید آمدند که فقط به غزل پرداختند (ر.ک: طه‌حسین، ج ۱: ۱۸۵). پژوهش حاضر بر آن است که غزلیات^(۱) سعاد صباح و مستوره اردلان^(۲) را مورد بررسی قرار دهد و وجوه اشتراکات و افتراقات احتمالی را مشخص نماید.

۲-۱. ضرورت، اهمیت و هدف

بررسی غزل به‌عنوان شعری پویا در اشعار سعاد صباح و مستوره اردلان از اهمیت زیادی برخوردار است؛ چراکه این نوع شعر در دیوان‌های این دو بانوی شاعر و نویسنده معاصر نقش کلیدی دارد. هدف این پژوهش، ضمن آشنایی با این دو شاعر معاصر عربی و فارسی، با تحلیل غزلیات و تطبیق آن‌ها درصدد یافتن مصادیق و وجوه مشترک است.

۳-۱. پرسش‌های پژوهش

- مضامین و اندیشه‌های همسو در غزل سعاد صباح و مستوره اردلان کدامند؟
- دو شاعر از چه ابزارهایی جهت ابراز اندیشه و احساسات تغزلی خود بهره برده‌اند؟
- چه افتراقاتی در غزلیات دو شاعر وجود دارد؟

۴-۱. پیشینه پژوهش

پژوهشگران درباره آثار سعاد صباح و مستوره اردلان به‌طور جداگانه به بررسی‌های متعددی دست زده‌اند. از جمله پژوهش‌هایی که به‌طور کلی به بررسی اشعار سعاد صباح پرداخته، می‌توان به پژوهش‌های ذیل اشاره نمود:

۱. فاطمه ذوالقدر (۱۳۸۹) در مقاله خود با عنوان «بینامتنیت در ادبیات زن کویت مطالعه موردی سعاد صباح» به بررسی تناسبات دینی در ادب کویت با تکیه بر بخشی از اشعار سعاد صباح می‌پردازد.
 ۲. خیرالله الجداوی در پایان‌نامه‌ای با عنوان «شعر جدید کویت» به بررسی بخشی از شعر سعاد صباح می‌پردازد.
 ۳. دکتر کبری روشن فکر و دیگران (۱۳۹۱) در مقاله‌ای با عنوان «جامعه‌شناسی تطبیقی زبان شعری در مرثیه‌های ابن‌رومی و سعاد صباح با تکیه بر جنسیت» به مرثیه‌های سعاد صباح پرداخته و ویژگی‌های این‌گونه اشعار شاعر کویتی را مشخص نموده‌اند.
 ۴. عبدالحمید الأرنؤوط در کتابی تحت عنوان «رحلة في أعمالها الغيركاملة» به تحلیل کاربردی اشعار سعاد صباح براساس کارکرد تخصصی و ارتباط آن‌ها با هم می‌پردازد.
- و همچنین در میان پژوهش‌های انجام شده در اشعار مستوره اردلان می‌توان به پژوهش‌های زیر اشاره کرد:
۱. ابوالقاسم رادفر (۱۳۸۹) در مقاله‌ای با عنوان «مستوره کردستانی میهن بانوی شعر و هنر و عرفان» که در آن به زندگی، مضامین و سبک اشعار مستوره پرداخته است.
 ۲. کیومرث فلاحتی (۱۳۸۷) مقاله‌ای تحت عنوان «حافظ و مستوره» براساس مکتب فرانسوی که بر تأثیر و تأثر تکیه دارد، به بررسی غزلیات این دو شاعر پرداخته است و شباهت‌ها را مشخص کرده است.
 ۳. علی سلیمی و دیگران (۱۳۹۰) در مقاله‌ای با عنوان «مضامین مشترک دینی در اشعار مستوره اردلان و عائشه تیمور» مضامین و گرایش‌های دینی دو شاعر را بررسی کرده و شباهت‌های دو شاعر را نشان داده‌اند.

۴. عباس قدیمی قیداری (۱۳۸۸) در پژوهشی با عنوان «تاریخ‌نگاری محلی کردستان و ظهور نخستین تاریخ‌نگار زن ایرانی» به واکاوی ویژگی‌های تاریخ‌نگاری مستوره پرداخته است. همچنین در سال ۲۰۰۵ میلادی (۱۳۸۴) در کردستان عراق یادواره‌ای برای این شاعر کرد با حضور اندیشمندان و مستوره‌شناسانی از سراسر جهان برگزار شد و تاحدودی چهره علمی و ادبی وی معرفی گردید. پژوهش حاضر که به بررسی تطبیقی غزلیات دو شاعر می‌پردازد، متمایز از پژوهش‌های یادشده است و با بررسی‌های انجام شده تاکنون هیچ پژوهشی به این موضوع نپرداخته و کاملاً بدیع و جنبه نوآورانه دارد.

۵-۱. روش پژوهش و چارچوب نظری

این پژوهش بر آن است که به‌شیوه توصیفی-تحلیلی و بر مبنای «مکتب آمریکایی» که وجود اثرگذاری و اثرپذیری را بین دو شاعر را شرط ادبیات تطبیقی نمی‌داند، به واکاوی غزلیات سعاد صباح و مستوره اردلان بپردازد؛ چندان که هدف ادبیات تطبیقی بر مبنای مکتب مذکور، بررسی پدیده ادبی از طریق مقایسه یک ادبیات با یک یا چند ادبیات دیگر، یا مقایسه ادبیات با سایر قلمروهای دانش همچون هنرهای زیبا، فلسفه و... به‌منظور پی‌بردن به روابط و وجوه مشابه فکری و تخیلی است (ر.ک: علوش ۱۹۸۷: ۱۵ و ۹۵)؛ از آن‌رو بدون هرگونه ارتباط تاریخی مستقیم یا غیرمستقیم، تطبیق برقرار نمود. (ر.ک: عبود، ۲۰۰۱: ۳۲).

۲. پردازش تحلیلی موضوع

۱-۲. نگاهی گذرا به زندگی و آثار مستوره اردلان و سعاد صباح

ماه شرف در سال ۱۳۸۴ ه.ش در خانواده اهل فرهنگ قادری در سنجندج به دنیا آمد و به تحصیل و تربیتش همت گذاشتند، دیری نگذشت که این ماه شرف در ردیف ادیبان و سخن‌سنجان قرار گرفت. مستوره با ذوق و قریحه شعریش توانست با سرودن قصاید نغز و غزلیات عالی خود با شاعران نامدار زمان خود مقابله کند و در تاریخ‌نویسی پایه‌پای مورخین جلوه نماید (ر.ک: بیانی، ۱۳۶۳: ۶۱۰). ماه-شرف در میان شاعران فارسی با یغمای جندقی ارتباط شعری داشت و با سید عبدالرحیم مولوی که از بزرگان مکتب شعر گورانی است، آشنا بود (بیانی، ۱۳۶۳: ۶۱۰). آثار مستوره عبارتند از: ۱. دیوان شعر، ۱۳۰۴ (که حاوی اشعار کردی و فارسی است) ۲. تاریخ اردلان، ۱۳۲۶، ۳. عقاید مستوره.

سعاد صباح در سال ۱۹۴۲م در کویت به دنیا آمد او دارای مدرک دکترا در رشته‌های علوم سیاسی و اقتصاد است و مسلط به زبان‌های فرانسوی، انگلیسی و زبان مادری خود عربی می‌باشد. صباح توانست جوایز بسیاری را از کشورهای مختلف در زمینه‌های شعر و دستاوردهای ادبی و سیاست دریافت

کند. (خلف، ۱۹۹۲: ۴۲) سعاد صباح داری تألیفات زیادی است که برخی از آن‌ها عبارتند از: ۱. ومضات باکره، ۱۹۶۱- ۲. لحظات من عمري، ۱۹۶۴م- ۳. أمیة، ۱۹۷۱م- ۳. إلیک یا ولدی- ۴. قصاید الحب، ۱۹۹۲م- ۵. في البدء كانت الانثی، ۱۹۸۸م و... (روشن فکر کبری و دیگران، ۱۳۹۱: ۶۱).

۲-۲. بررسی تحلیلی و تطبیقی غزلیات مستوره اردلان و سعاد صباح

۲-۲-۱. توارد

از جمله مواردی که در راستای ادبیات تطبیقی باید مورد توجه قرار داد، بحث مربوط به توارد است، توارد، به این صورت است که دو شاعر در یک محیط و فرهنگ و یا در دو محدوده فرهنگی و حتی دو مکان جغرافیایی و دو زبان متفاوت، بدون اینکه با هم آشنایی داشته و یا افکار و آثار یکدیگر را مطالعه و مشاهده نموده باشد، تصویرها و مضمون‌های همانندی را در شعر خود به کار ببرند، مضامینی که تقریباً در همه جا یک نوع کاربرد دارند.

۲-۲-۲. اشتراکات محتوایی غزلیات مستوره و سعاد صباح

۲-۲-۲-۱. عشق در وجود عاشق

صبحاح، عشق را بسان انرژی می‌داند که در وجودش جریان دارد؛ آن نیرویی که تمام سدهای وجود عاشق را شکسته است:

أريد أن أكتب/ لأتخلص من فيضاناتي الداخلية... / التي كسرت جميع/ سدودي/ أريد أن أتخلص من هذا الفائض
أكهربائي/ الذي يحرق أعصابي.. / ومن هذه البروق/ التي تركض في شرايبي/ ولا تجد مكاناً تخرج منه... / (صبحاح،
۲۰۰۸م؛ ۳۰)

(ترجمه: می‌خواهم بنویسم/ تا از سیلاب‌های درونم رهایی یابم/ (سیلاب‌های) که تمام سدهایم را شکسته است/
می‌خواهم از این جریان الکتریسته خلاص شوم/ که اعصابم را می‌سوزاند/ و از این برق‌های/ که در رگ‌هایم
می‌دود/ و راه گریزی نمی‌یابد.)

این عشق در وجود مستوره هم جریان دارد که آن را بالاتر از هر چیزی می‌داند:

من ملک جهان را به بها بدهم و گیرم یک جرعه از آن می‌که به از هر دو جهان است

(مستوره، ۱۳۹۴ ش: ۳۰)

دل با غم تو شام و سحر غلغله دارد سودای تو در کشور جان منزله دارد

از رشته بریدن عهد تو نتوانم پیوند وفایت که بسی سلسله دارد

(همان: ۳۰)

۲-۲-۲-۲. عشق جان‌بخش

مستوره در اثر هیجانات ناشی از غلبه عشق سر از پای نمی‌شناسد، این سرور و طربناکی را ذاتی می‌داند که هم اجزا و اعضای او را دربر گرفته و این جان‌بخش را این‌گونه بیان می‌کند:

این نسیمی که چنین مشک‌فشان می‌آید مگر از کوی تو ای جان جهان می‌آید
نفس باد صبا چون دم عیسی ز چمن جسم بی جان مرا راحت جان آید
(همان: ۸۹)

هر کسی وصل تو جوید هر که را لعل تو باید شهد از بهر چه نوشد شکر از بهر چه خاید
برفشان زلف مُعَبَّر گو بداند عطار دیگر عود قماری^(۳) نسوزد مشک تاتاری نساید
(همان: ۹۱)

سعاد صباح هم عشق را جان‌بخش خود می‌داند و تمام دارایی‌های خود را در گرو معشوق می‌داند:
إِنِّي مَدِينَةٌ لَّكَ / بَكْلٍ لُّوزِي / وَخُوخِي / وَتَفَاحِي / مَدِينَةٌ لَّكَ / بَكْلٍ هَذِهِ التَّنُوعُ فِي أَقَالِمِي / وَكُلُّ هَذِهِ الْحَلَاوَةُ فِي فَاكْهَتِي /
مَدِينَةٌ لَّكَ / بَكْلٍ حَبَّةٍ قَمْعٍ تَنْبَتْ فِي أَجْفَانِي / وَبَكْلٍ لُّوْلُؤَةٍ خَرَّافِيَّةٍ / تَطْلُعُ مِنْ خُلْجَانِي (صباح، ۲۰۰۸م: ۵۶)
(ترجمه: من مدیون توأم/ هم بادامم/ و هلویم/ و سیبم/ مدیون تو هستم/ با تمام گوناگونی سرزمین‌هایم (با تنوع اقلیمی)/ و تمامی این شیرینی در میوه‌ام/ مدیون تو است/ هر دانه گندمی که بر پلک‌هایم می‌روید/ و تمام مرواریدهای خیالی/ که از خلیج‌های من ارمغان می‌آورند).

۲-۲-۲-۳. پیوستگی در عشق

دوام در عاشقی از شرط‌های وصال است، مستوره اردلان و سعاد صباح در اشعار عاشقانه خود در مقام دو عاشق همواره بر پیوستگی عتراف داشته‌اند و در این راه استقامت ورزیده و ثبات قدم یافته‌اند. مستوره در این راستا بیان می‌دارد که عشق وی نسبت به یار همیشگی بوده و در هیچ شرایطی عشق خود را رها نمی‌کند:

ای عاقلان ملامت مجنون چه فایده من کی کنم از شغنت این قوم احتریز
جز نام دوست ورد نباشد مرا مدام گر قطع می‌کنند زبانه به تیغ تیز
من عهد خویش را نه چنان ست بسته‌ام بیهوده روی مهر بر گردانم از عزیز
یکباره دل گسست از دنیا و هر چه هست پیوست در سلاسل آن مشکیز
(مستوره، ۱۳۹۴، ۹۹-۱۰۰)

سعاد صباح نیز عاشقی پا برجا در عشق خویش است:

أريدُ أن أصعدَ إليَ ظهرَ سفينتك/ التي لاتعترف بالمرافيء.../ ولاتعترفُ بالجزر/ ولاترسو في أي مكان/ أريدُ أن أخبئك في صدري/ عندما تشتدُّ الرِّيحُ / و تعصفُ العاصفةُ/ فإمّا أن أنجو معك/ وإمّا أن أغرقَ معك (صباح، ۲۰۰۸: ۷۴)
(ترجمه: می‌خواهم سوار کشتی تو شوم/ که هیچ بندرگاهی را به رسمیت نمی‌شناسد و هیچ جزیره‌ای... و در هیچ جایی لنگر نمی‌اندازد/ می‌خواهم تو را در سینه‌ام پنهان کنم/ هنگامی که باد در می‌زد/ و طوفان درمی‌گیرد/ که با تو یا به ساحل می‌رسم/ یا با تو غرق می‌شوم).

أريدُ أن أذهبَ معك/ إليَ آخرالجنون/ وإليَ آخر التحدّي.../ و إليَ آخر أنوثتي.../ (صباح، ۲۰۰۸: ۷۲)
(ترجمه: می‌خواهم بروم (پا به پای تو باشم) / تا نهایت جنون/ تا نهایت عصیان/ تا نهایت زنانگی‌ام).

۴-۲-۲. عشق و هجران

دوری یا دور شدن از معشوق چیزی است که همواره جسم و روح عاشق را آزار می‌دهد. در تمام اشعار مستوره این نوع خاص دیده می‌شود و در قطعه‌های مختلفی سوز و گداز خود را بیان می‌کند و این موضوع یعنی هجرت معشوق در شعر شاعر سنندجی، بسامد بالایی دارد:

منم و فرفت یار و ستمی	خاطر بی سروسامان و غمی
تو مگو سینه که بیت الحزنی	تو مگو دیده که بثر الأملی ^(۴)
گزر مستوره خبر می‌پرسی	ذاب من هجرک لحمی و دمی ^(۵)
	(مستوره، ۱۳۹۴: ۲۰۱)

شب تا سحر ز هجر تو در آتش و تبم	جان‌ها به لب رسید ز فریاد یا ربم
روزم زدوریت شب و شب نیز ظلمت است	شومی بخت بین صنم این روز و این شبم
	(مستوره، ۱۳۹۴: ۱۲۶)

كنتُ أريدُ أن اعترفَ لك/ أنني وحيدةٌ في فقدك/ وضائعةٌ حتي الوجع.../ ولكنني خشيْتُ أن تشمتَ بي/ وترقصُ فوق رمادي (صباح، ۲۰۰۸م ۱۲۴)

(ترجمه: می‌خواستم برای اعتراف کنم/ که در نبود تنها هستم/ و تا مرز درد گم گشته‌ام/ و تا مرز درد تو را کم دارم/ ولی تو سیدم که مرا سرزنش کنی/ و برخاستم پا بکوبی).

۵-۲-۲. وصف‌های قشنگ عاشقانه

دو شاعر با بهره‌گیری از قالب‌های کلاسیک و نو شعری، معشوق و محبوب خود را با بیانی هنرمندان چنان به زیبایی وصف می‌کنند که هر صاحب ذوق را به وجد می‌آورد.

أصعدُ إلي سقْفِ القمرِ / لأقطفَ لك قصيدةً / وأصعدُ إلي سقْفِ القصيدة لأقطفَ لك قمرًا / أصعدُ إلي فضاءاتٍ / لم تصعدُ إليها امرأةٌ قبلي / و أرتكبُ كلاماً عن الحب / لم ترتكبه سيدهُ عريّةٌ قبلي / ولا أظنُّ أنها سترتكبهُ بعدي / أتورطُ معك / حقي نقطة اللارجوع / وأمشي معك بلامظلة / تحت أمطارِ الفضيحة / حتي أستحقُّ أن أكونَ حبيبتك (صبح، ۲۰۰۸: ۱۳۸ - ۱۴۰)

(ترجمه: به سوی بام ماه بالا می‌روم / تا برایت شعری بچینم / و به سوی بام شعر بالا می‌روم تا برایت ماه بچینم / به جاهای پا می‌گذارم / که هیچ زنی پیش از من بالا نرفته است / و در مورد عشق کلامی را مرتکب می‌شوم / که هیچ زن عربی پیش از من مرتکب نشده / و گمان نمی‌کنم که هیچ زنی پس از من نیز مرتکب شود / با تو غرق می‌شوم (به تو دچار می‌شوم) تا نقطه‌ای بی بازگشت / و با تو بی چتر قدم می‌زنم / زیر باران‌های رسوایی.. / تا لیاقت دلبر شدنت را بیابم.)

به ملک حُسن، امیری که بی شبیه و نظیری	به رخ چو ماه منیری به قد چو سرو روانی
ز آدمیت نخوانم من از پریت ندانم	ز خلقتت به گمانم یقین که حور عینی
تو را هر چه بگویم ز حسن، بهتر از آنی	مروّح دل و دینی مفرح تن و جانی
نهال شیرین خویی غزال غالیه بویی	نگار سلسله مویی و یار پسته دمانی

(مستوره، ۱۳۹۴: ۳۰۵)

۶-۲-۲. عشق به مرد

بدون شک، عشق به مرد در حیات هر زنی پیدا می‌شود، با مطالعه غزلیات دو شاعر به این نوع خاص از معشوق برخورد می‌کنیم.

شاعر کویتی چنین می‌سراید:

تَتَشَكَّلُ أنوثتي علي يدَيك / كما يتشكَّلُ شهرُ إبريل / شجرةٌ شجرةً. / عصفوراً عصفوراً / قُرْنُفلة قُرْنُفلة / وكلما أحببتني أكثرَ / وأهممتُ بي أكثرَ / تزداذُ غاباتي أوراقياً / و تزداذُ هضابي أرتفاقاً / و تزداذُ شفتاي اکتنازاً / ويزداذُ شعري جنوناً (صبح، ۲۰۰۸ م: ۵۲).

(ترجمه: به روی دست‌های زنانگی من شکل می‌گیرد/ همان‌طور که ماه آوریل شکل می‌گیرد/ درخت به درخت / گنجشک به گنجشک / میخک به میخک / و هر چه مرا بیشتر دوست بداری / و هر گاه به من توجه بیشتر کنی / جنگل‌هایم پر برگ‌تر و سبزتر می‌شوند / تپه‌هایم بلندتر / لب‌هایم پُرتر / و موهایم پریشان‌تر می‌شود.)

شاعر سنندجی هم، چنین بیان می‌کند:

در دل خیال توست به هرسو که بگذرم
در سینه جای گیر که جانم فدات
در دیده نقش توست به هرکس که بنگرم
بر چشم پای نه که نثار رخت سرم
آن دم شود مثال خیالت مصورم
گویی که در بهشتم و با حور هم نشین
(مستوره، ۱۳۹۴: ۱۳۹-۱۴۰)

۷-۲-۲. به کاربردن مرثیه در غزل

رثا در لغت: رثی فلان یرثیه رثیا و مرثیه یعنی: بر او گریه کرد و او را مدح نمود (الفراهیدی، ۱۹۸۵: ۲۳۴) و در اصطلاح ادب یعنی شاعر عواطف و احساساتش را در مورد مرده یا فردی که در حال مرگ است؛ بیان و بر او گریه کند و یا ذکر مناقب و مکارم به تجلیل از مقام و منزلت شخص متوفا پردازد. (ابوملحم، ۱۹۷۰: ۸۲). مرثیه یکی از انواع ادبی است که معمولاً به صورت منظوم است و از دیرباز شاعران بزرگ زن و مرد به آن پرداخته‌اند و شاهکارهای جاودانه را از خود به جا گذاشته‌اند (ایران دوست، ۱۳۶۹: ۱۳)

صباح پسرش مبارک را درحالی که ۱۲ سال داشت، از دست داد. (دیوان الیک یا ولدی: به تو فرزندانم) که در سوگ او سروده شده، غم و اندوه در آن موج می‌زند. (روشن فکر و دیگران، ۱۳۹۱ش: ۶۰)

شاعر کویتی چنین فرزند خود را می‌سراید:

۱. ولدی یا کنزَ اَیامی و یا حلم سنینی
یا شباباً کَلَمَا حَلَقْتُ فِیه یَزْدهینی
۲. کان نوری، وعزائی، مِن دُجَی الی الغین
کان مالی و ثرائی کان أحلام السنین
(صباح، ۱۹۹۰: ۲۰-۲۲)

(ترجمه: ۱. ای پسر... ای گنجینه‌ی روزگارم و ای آرزوی سال‌هایم، ای جوانی که هرگاه بر آن خیره شدم مرا سرافراز می‌کند. ۲. روشنایی من بود و آرامشم بود در تاریکی شب سیاهم، دارای و ثروتم بود و آرزوی زندگانیم بود.)

شاعر سندی هم، مرگ برادر خود، یعنی ابوالمحمد را این چنین می‌سراید:

باز با من آسمان طرح عداوت درفکند
مر بساط عشترتم گونه‌ای دیگر فکند
گوهر یکدانه‌ام را ناگهان ز کف ربود
نو نهال شادیم را آسمان دربرفکند
چرخ در جان احبا لرزه افکنده چنان
رعشه در جان حسین از ماتم حیدر فکند
(مستوره، ۱۳۹۴: ۲۳۵)

۳-۲-۲. اشتراکات دو شاعر از نظر ساختار و اسالیب

۱-۳-۲-۲. زبان دو شاعر

در بین انواع هنر، شعر کلامی است به لحاظ اینکه در قالب زبان ارائه می‌شود خیلی بیشتر از هنرهای دیگر با مخاطب ارتباط برقرار می‌کند و در صورتی که زیبا و دلنشین باشد می‌تواند مخاطب را اقناع کند. به بیان دیگر، می‌توان گفت شعر آفرینش زیبایی با زبان است؛ به طوری که می‌توان سبک و زیبایی را در زبان جستجو کرد. (ر.ک: رحیمی، ۱۳۹۱: ۲۱) بی‌شک بیشتر منتقدان ادبی در بررسی آثار ادبی به زبان اثر هم توجه دارند؛ حتی عده‌ای از آن‌ها واکاوی‌های خود را فقط به زبان اثر محدود کرده‌اند. شاعر با تمهیداتی که در به کارگیری زبان انجام می‌دهد موجب ایجاد درخشش و تازگی در زبان می‌شود. شکوفسکی می‌گوید: «هر قدر آشنایی ما با ادبیات گذشته بیشتر باشد این نکته بر ما بیشتر روشن می‌شود که تقریباً هیچ موضوع و تصویری نیست که بدیع و بی‌سابقه باشد. عمده‌ی نوآوری و ابداع در طرز بیان و استعمال زبان است» (ر.ک: شمیسا، ۱۳۷۴: ۱۵۳). زبان نخستین و مهم‌ترین ماده شعر است؛ همان‌گونه که مصالح ساختمانی ابزار کار معمار و بناست، زیبایی کار آنگاه مشخص می‌شود که این مصالح در یک ساختار با هنر معمار و بنا در کنار هم چیده شود، در شعر هم واژه‌ها و ترکیبات و صورت‌های مختلف زبان ماده‌ی اولیه و خام هستند که بیرون از ساختار نه زشت‌اند نه زیبا، زیبایی آن‌ها مرهون بهترین «گزینش و ترکیب» و هماهنگی‌شان با دیگر عناصر شعر است. شکی نیست که هر مضمون و عاطفه‌ای مستلزم زبانی خاص می‌باشد که باید به تناسب حال و شخصیت مخاطب، لحن و کیفیت سخن هم از حیث مفردات و ترکیبات و هم از حیث بافت نحوی تغییر کند. تسلط گوینده بر زبان خواه زبان گفتار و خواه زبان نوشتار و شناخت استعدادها و ظرفیت‌های گوناگون زبان، گوینده را در تحقق هماهنگی و هم‌سازی زبان با حال مخاطب و حال مقال یاری می‌کند. هماهنگی که خواننده میان زبان و مایه و مضمون عاطفی شعر چه آگاهانه و چه ناآگاهانه احساس می‌کند، سبب احساس زیبایی در خواننده و تشدید تأثیرپذیری وی می‌گردد (پورنامداریان، ۱۳۸۱: ۴۰۲). باید به این نکته اشاره کرد که واژه‌ها پیوندهای میان پدیده‌های بیرونی و درونی مفاهیم ذهنی را در ساختارهای نحوی نشان می‌دهند به تعبیری چینش واژگان در ساختار جمله، آینه‌ی اندیشه و عاطفه‌ی آدمی است. واقعیت این است که ساختار جمله‌های ما در حقیقت ساختار نگاه‌ها و فکرهای ما هستند (محمدی، ۱۳۸۴: ۲۱).

غزل پیوسته بر تارک ادبیات ما درخشیده است و در طول زمان در رودخانه‌ی زلال و خروشان شعر فارسی و عربی، به جریان دل‌انگیز خویش ادامه داده‌است. جلوه‌های بکر و جاذبه‌های بدیع این عروس

شعر فارسی و عربی در مراحل گوناگون تا بدان حد بوده که هیچ شاعری نتوانسته بی تفاوت از کنار آن عبور کند (اخلاقی، ۱۳۸۵: ۴۲).

نخستین موضوعی که با تأمل در عاشقانه‌های دو شاعر، نظر خواننده را جلب می‌کند، دستورمندی و ساختار نثرگونه زبان آن‌هاست. خصوصاً در شعر سعاد صباح اجزای کلام سر جای خود نشسته‌اند و در ساختار جمله و تأخیر زیادی روی نداده است.

علی یدیک.. / أكتشفُ للمرأة الألى / جغرافيةً جسدی / تلةً تلةً.. / ينبوعاً ينبوعاً.. / سحابةً سحابةً / رابيةً رابيةً (صبحاح، ۱۹۹۰م: ۵۴).

(ترجمه: بروی دست‌های / برای اولین بار کشف کردم / جغرافیای تنم / پشته به پشته / چشمه به چشمه ابر به ابر / تپه به تپه.)

اگر آن مهر گسل بر سر پیمان آید	باز در قالی فرسوده‌ی ما جان آید
نقد جان در قدم پیک صبا ز آن ریزم	که از او رایحه‌ی سنبل جانان آید

(مستوره، ۱۳۹۴: ۸۶)

ویژگی ساده‌گویی، که در شعر دو شاعر وجود دارد و امکان بهتر و بیشتر آن‌ها را با خواننده فراهم نموده، حاصل کاربرد ساختارهای دستوری و صور بیانی غیر پیچیده، توصیف‌های راحت و نیز اقلام واژگانی عام و حتی تکراری است. صحنه‌های توصیفی آن‌ها در قالب قابل فهم ارائه می‌شود. نمونه‌های زیر از آن جمله است:

۱. وَمِنَ الْمَوْتِ يَقِيهِ، وَمِنَ الْهَوْلِ يَقِينِي	إِنِّي أُغْرِقُ فِي بَحْرِ مِنَ الدَّمْعِ السَّخِينِ
۲. لَيْتَ آمَالِكَ كَانَتْ فِي كِيَانِي تَعْتَرِينِي	أَهْ مِنْ طَائِرَةِ الْمَوْتِ الَّتِي هَزَتْ يَقِينِي

(صبحاح، ۱۹۹۰: ۱۹-۲۰)

(ترجمه: ۱. او (طفل) را از مرگ و من را از ترس حفظ می‌کند؛ و من در دریایی از اشک سوزان غرق می‌شوم. ۲. ای کاش که دردهای تو وجود من را فرا می‌گرفت؛ آه و افسوس بر پرندۀ (هواپیما) مرگ که یقین من را متزلزل کرد.)

مستوره هم از به کار بردن واژگان گوش‌خراش و ناآشنا پرهیز می‌کند؛ شاعر در رثای مادر خود می‌سراید:

چه کنم چاره چه سازم که من از دست قضا	روز گاریست چنین روز پریشان دام
دارم امید که با فاطمه محشور شود	آن که این غم ز غمش بر دل بریان دارم

(مستوره، ۱۳۹۴: ۲۳۴)

۲-۳-۲. عاطفه

عاطفه یا احساس، زمینه‌ی درونی و معنوی شعر است؛ به اعتبار کیفیت برخورد شاعر با جهان خارج. (شفیعی کدکنی، ۱۳۸۳: ۸۷) سعاد صباح و مستوره اردلان شاعران آشنا به مسایل روزگار خود هستند که در خدمت ترویج عقاید و افکار خود می‌سرایند و جلوه‌های ادبی را در شعر سراسر مذهبی-اجتماعی خودشان به کار می‌برند.

مستوره وقتی که مکاشفات عاشقانه‌اش با معشوق اختیار کلام را از وی می‌رباید، آن‌گاه همه پدیده-های پیرامونش را به خدمت می‌گیرد تا بیانی برای ابراز احساسات او گردند، در سطحی سروده است:

وصفت نمی‌توان به بیان آورم چرا حسنت نه آن‌چنان است که تصور کند عقول
حاشا که من ز جور توفریاد سرکنم هر کس ز دوست نله کند دانش جهول
گویی که تو پیمبر خوبان عالمی کایات حسن کرده به شأنت همی نزول

(مستوره، ۱۳۹۴: ۱۱۲)

شاعر کویتی هم غزلیات خود را با قلبی آکنده از عاطفه و احساس می‌سراید:

تشگلُ أنوثتي علی یدیک/ کما یتشگل قوسُ قرح/ بقعةُ خضراء/ بقعةُ زرقاء/ بقعةُ بُرتقالیة/ وعندما تنتهي من رسمي/
أخرج من بین شفیک/ مُبللةُ کوردةٍ وشفافةُ کقصيدةٍ (صباح، ۱۹۹۰: ۵۸)

(ترجمه: زنانگی من با دستان تو شکل می‌گیرد/ همانطور که رنگین کمان تشکیل می‌شود/ (از) تکه‌ای سبز/ تکه‌ای آبی/ تکه‌ای نارنجی/ و هنگامی که از نقاشی من دست می‌کشی/ از میان لبه‌ایت بیرون می‌آیم/ خیس مانند گل/ وشفاف همانند قصیده (شعر)).

۲-۳-۳. تخیل

تخیل عبارت است از کوششی که ذهن هنرمند در کشف روابط پنهانی دارد (شفیعی کدکنی، ۱۳۸۳: ۸۹). اصولاً شعر با تخیل ماهیت می‌پذیرد. تخیل شاعر از طریق تشبیه، استعاره و مجاز شکل می‌گیرد. تعاریفی که در متون درباره تشبیه، فایده، عنایت و ارکان آن آمده است چنین است:

«تشبیه مشارکت دو چیز است در وصفی از اوصاف توسط الفاظ مخصوص» (رجایی، ۱۳۷۲: ۲۴۴).
توسل به تشبیه تأثیر کلام را قوی‌تر و برد آن را بیشتر می‌کند (تجلیل، ۱۳۶۳: ۴۶).
از آنجا در این مجال نمی‌گنجد به تمام امور تخیلی دو شاعر پرداخته شود به نمونه‌های از تشبیهات زیبای آنها بسنده می‌کنیم:

الكتابة اليك/ هي صمام الامان الذي يمنني من الانفجار/ والمركب الوحيد الذي أصدعُ إليه../ حين تمضغني العاصفة (صباح، ۱۹۹۰م: ۳۴).

(ترجمه: نوشتن برای تو/ سوپاپ اطمینانی است که مرا از انفجار باز می‌دارد/ و یگانه زورقی است که بر آن سوار می‌شوم/ هنگامی که طوفان من را به کام می‌کشد).

ليت آمألك كائنٌ في كياني تعتريني آهِ مِنْ طَائِرَةِ الْمَوْتِ الَّتِي هَزَتْ يَقِينِي^۶

شاعر در سروده‌های بالا نوشتن برای معشوق خود را به سوپاپ و زورق و همچنین مرگ را به هواپیما تشبیه می‌کند.

چو تمثالت ز نوع آدمی نبود به زیبایي همی گویی که خود حوری و از فردس میایی
چو یوسف دل به زندان فراقت تابه کی باشد عزیز من مکن تجدید آیین زلیخایی
(مستوره، ۱۳۹۴: ۲۱۱)

شاعر در قطعه‌ی بالا معشوقش را در زیبایی به حوربهشتی و همچنین دل خود را به حضرت یوسف تشبیه می‌کند.

۴-۳-۲. اقتباس و تأثیرپذیری از قرآن کریم

دو شاعر در نظم اشعارشان، از آیات قرآن کریم الهام گرفته‌اند. به گونه‌ای که شعر این دو شاعر آینه‌ای از این انعکاسات در اسلوب‌های مختلف همچون: تلمیح، اقتباس، تصویرفنی، توضیح و نقل و... است. البته در همه ادیان، عارفان در کنار پرورش نفس و تحمل سختی‌ها و تلخی‌ها تحت تأثیر تعالیم دینی بوده‌اند و با بهره‌گیری از نیروی عشق به آفریدگار هستی و زدودن ناخالصی‌ها، پرده‌های مادی یکی پس از دیگری، در برابر چشم آن‌ها از بین رفته‌است، آن‌ها با تمسک به حبل‌الله و تهذیب نفس و گذر از معانی سطحی و ظاهری متون دینی و غوطه‌ور شدن در بستر آن، به مفاهیم، معانی، مقامات و احوالی دست می‌یافتند که عوام و طبقه سطحی‌نگر از رسیدن به آن مقامات ناتوان بودند. مستوره اردلان و سعاد صباح به‌عنوان دو شاعر در ادب فارسی و عربی، به مانند بیشتر شاعران از آیات قرآن کریم الهام گرفته‌اند. این دو شاعر، آیه‌ها و مفهوم‌های قرآنی را به شکل رندانه‌ای در وصف عشق جای داده‌اند.

زین پس من و ساقی و می و جام کین رسم ستوده خاصه‌ی ماست
زاهد تو و سلسبیل و کوثر مارا لب مهوشی مهناست^۷

(مستوره، ۱۳۹۴: ۲۲)

شاعر در سروده‌ی بالا به آیه مبارکه (عَبَّأُ فِيهَا تُسَمَّى سَلْسِيًّا) (انسان/۱۸) «در آنجا (بهشت) چشمه‌ای که سلسبیل نامیده می‌شود» و همچنین به حوض کوثر اشاره می‌کند.

..وهما/ التخلتان ألتان أهزهما/ عندما يأتيني المخاص/ فتساقطان عليّ رطباً جنيّا (صبح، ۱۹۹۰: ۱۶۴).

(ترجمه: (دست‌هایت) دو نخل هستند که آن‌ها را تکان می‌دهم/ هنگامی که درد زایمان به سراغم می‌آید/ تا بر من خرمای تازه ببارند).

این سروده صبح اشاره به آیه (فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَأَنْبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنَّى لَكِ هَذَا قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ) (آل عمران/۳۷)

(ترجمه: اورا (مریم) به طرز نیکویی پذیرفت و به شیوه‌ی شایسته‌ای (نهال وجود) او را رویانید و ذکر را سرپرست او کرد و هر زمان که ذکر را وارد عبادتگاه او می‌شد غذای را در پیش او می‌یافت. به او گفتای مریم این از کجا برای تو می‌آید؟ (مریم) گفت این از سوی خدا می‌آید. خدا به هر کس که بخواهد بی‌شمار روزی می‌رساند)، دارد.

۵-۳-۲. اسلوب کلی اشعار عاشقانه سعاد صباح و مستوره اردلان

علاوه بر موارد ذکر شده، می‌توان انسجام در واژگان و معنا، استفاده از کلمات ساده و گاه عامیانه، داشتن عاطفه و احساس عمیق در اغلب این اشعار، روانی، دقت و گیرایی در آن به عنوان اسلوب کلی غزلیات دو شاعر نام برد.

۴-۲-۲. افتراقات غزلیات سعاد صباح و مستوره اردلان

با تأمل در اشعار عاشقانه این دو شاعر علاوه بر اشتراکات فراوانی که در زمینه عشق با هم دارند از نظر ساختار و محتوا نیز افتراقاتی با هم دارند که به مهمترین آنها اشاره می‌کنیم:

۱. با درنگی در اشعار و نیز در محتوای آثار و تألیفات مستوره وجود نوعی التزام دینی و اخلاقی در همه آنها موج می‌زند. استفاده از شخصیت‌های دینی در شعر، نیایش‌ها و مناجات‌های عارفانه، مدح پیامبر (ص) و اهل بیت (علیهم السلام)، افتخار به حجاب و عفت و التزام عملی بدان و...، همگی نشانه‌های آشکاری از روحیه والای اسلامی و رویکرد دین‌مدارانه وی است (ر.ک: سلیمی و دیگران، ۱۳۹۰: ۷۷) مستوره در ابیات زیر به پوشش خود افتخار می‌کند و عفت خود را تا بدان‌جا ارزشمند می‌داند که او را به خیل فرشتگان آسمان نزدیک می‌سازد و او را بی‌نیاز از تاج و تخت سلیمان (ع) می‌گرداند:
- من آن زنم که به ملک عفاف صدر گزینم ز خیل پردگیان نیست در زمانه قرینم

به زیر مقنعه ما را سری است لایق افسر
ولی چه سود که دوران نمود زار چنینم
ز ملک سلیمان بسی است ننگ همیدون
که هست کشور عفت همه به زیر نگینم
به معشر نسوان مر سپاس و حمد خدا را
همی سزد که بگویم منم که فخر زمینم
(مستوره، ۱۳۹۴: ۱۴۸)

مستوره در برابر همه متاع دو جهان، شرم و حیای خویش را نخواهد فروخت:

روش و شیوه عصمت بود این، مستوره
به متاع جهان شرم و حیا نفروشد
(همان: ۷۰)

وی در لابه‌لای غزل خود، ارادت و محبت را به خاندان پیامبر (ص) به گونه‌ای زیبا نشان می‌دهد؛ از جمله اینکه مستوره با آمیختگی غزل با منقبت علی (ع)، جلوه‌ای نیکو به شعرش بخشیده است:

در چشم چو توتیاست ما را
خاکی که تو را بر آن گذار است
خرم دل آنکه از ره صدق
چو من به محبت دچار است
ابروی تو با هلال یا قوس
یا در کف شاه ذوالفقار است
شاهی که مدام جبریلش
بر در گه یار پرده‌دار است
ضرغام الحق علی وصفش
بیرون از حساب و شمار است
هر کس از صدق بنده‌اش شد
بر جمله شهنش افتخار است
مستوره از غم منال، زیراک
مولای تو شیر پروردگار است
(همان: ۲۴)

این درحالی است که چنین اشعاری با این چنین مضامینی در اشعار سعاد صباح یافت نمی‌شود و حتی در جاهایی از اشعار خود، مثلاً در قصیده «ثورة الدجاج المجلد» به صراحت به دفاع و ترویج افکار فمینیستی می‌پردازد. از دیگر ویژگی‌های غزلیات مستوره که در اشعار سعاد صباح یافت نمی‌شود، رویکرد وی به عرفان و مضامین عرفانی است که شعرش را آکنده از عطر و بوی مذهبی-عرفانی کرده است. گویی او شاعری است که از دنیای مادی برکنده و روح خود را در عوالم معنوی و روحانی به جولان درآورده است؛ چنان که در شعر خود دنیایی سرشار از زلال معنویت و باور ناب به تماشا گذاشته است (ر.ک: رادفر، ۱۳۸۹: ۱۹). ابیات زیر گویای حال و هوای روحانی این بانوی خطه کردستان است:

در دل خیال توست به هر سو که بگذرم
در دیده نقش توست به هر کس که بنگرم

در سینه جای گیر که جانم فدات باد	بر چشم پای نه که نثار رخت سرم
من شادمان و خوشدل ازینم که روز و شب	خود در دلی و نقش و وصالت برابرم
گویی در بهشتم و با حور همنشین	آن دم شود مثال خیالت مصوّرَم
تا از عدم به عرصه گیتی قدم زدم	مهر تو داد چرخ به تسکین خاطرَم
گر پرسشی ز حال سگان درت کنی	من ایستاده و ز سگی نیز کمترَم
خیر النساء و فاطمه خاتون عالَمین	کش خاک پا به فرق بود تاج و افسرَم
فخر زمین خدیوّه دین بضعه رسول	من سالک طریق یقین، اوست رهبرَم
مستوره تن به عالم شاهی نمی دهم	زیرا کمین کنیز بتول پیمبرَم

(مستوره، ۱۳۹۴: ۱۳۸ و ۱۳۹)

۲. از نظر کمیت، غزلیات فارسی مستوره اردلان با سعاد صباح برابری نمی کند. اشعار صباح به مراتب بیشتر از مستوره است.

۳. عاشقانه‌های مستوره بیشتر از صباح است؛ در واقع بیشتر غزلیات مستوره پیرامون عشق، عاشق و معشوق است این در حالی است موضوعات دیگری در غزلیات سعاد صباح دیده می شود برای مثال در بسیاری از موارد نقدهای اجتماعی مانند جایگاه زن در جامعه را در سروده‌های خود می آورد:

أریذ أن أكتب/ لأدافع عن كل شبرٍ من أنوثتي/ أقامَ به الاستعمارُ/ فالكتابةُ هی وسیلتی/ لكسرٍ ما لا أستطیع كسره
(صبح، ۱۹۹۰: ۱۶۴).

(ترجمه: می خواه بنویسم/ تا از وجب وجب زنانگی ام دفاع کنم/ که استعمار به آن راه یافته است/ چرا که نوشتن ابزار من است برای شکستن آنچه که توانایی شکستنش را ندارم.)

۴. مفهوم هجران و دور شدن معشوق یکی از وصف‌هایی است که در اشعار مستوره از بسامد بالایی برخوردار است و شاعر در بیشتر غزلیات خود به آن پرداخته است؛ در حالی که این مفهوم کمتر در اشعار صباح دیده می شود.

۵. یکی از تفاوت‌های زبانی سعاد صباح با مستوره اردلان که باید به آن اشاره کرد، این است که دایره‌ی واژگان در شعر صباح مرزهای کاربرد متعارف واژگان ادبی را درهم شکسته است. وی از نام افراد، خیابان‌ها، کشورها، داستان‌ها و... برای استفاده مفاهیم بهره برده است؛ که این کاربرد گاهی به حد افراط رسیده است. گویا غلیان میل به ارائه اطلاعات و اراده عرضه آن‌ها او را به جای رسانده است

تا از جایگاه و شأن ادبی و فرهیختگی فاصله بگیرد و همین موجب تفاوت سبک در زبان او شده است. شاعر در جای می‌سراید:

كُنْتُ أُرِيدُ أَنْ أَكَلِّمَكَ بِالْهَاتِفِ / لَأَقُولَ لَكَ / خَذْ أَوَّلَ طَائِرَةٍ لَيْلِيَّةٍ مُسَافِرَةٍ إِلَى بَارِيسَ / وَأُنْقِذَنِي مِنَ وَرْطَتِي / فَخَبِرُ «الباغيت» بعدك، لا يُوكَل (صبح، ۱۹۹۰م: ۱۶۴).

(ترجمه: می‌خواستیم تلفنی با تو حرف بزنم/ تا به تو بگویم/ با اولین پرواز امشب به پاریس بیا/ و من را از این گرداب نجات بده/ چرا که نان پاگت بی تو خوردنی نیست).

۶. قالب غزلیات دو شاعر نیز تفاوت‌هایی دارد. لفظ قالب معرب کالب و برگرفته از زبان یونانی است. این کلمه در زبان فارسی به صورت کالبد در معنای قالب و کالب نیز به کار می‌رود. (رستگار، ۱۳۵۳: ۵۵) اما برخی از فرهنگ نویسان اصل این واژه را تازی می‌دانند و می‌نویسند: «شکل، هیئت، پیکر و تندیس است و قالب به معنی هرچیزی است که در آن چیز دیگری را گذاشته تا به شکل آن درآید» (رستگار، ۱۳۵۳: ۵۵). منظور از قالب یک شعر، شکل آرایش مصراع‌ها و نظام قافیه‌آرایی آن است. شعر به مفهوم عام خود نه در تعریف می‌گنجد و نه در قالب، ولی شاعران و مخاطبان آن‌ها به مرور زمان به تفاهم رسیده‌اند که شکل‌های خاصی را در مصراع بندی و قافیه‌آرایی شعر به رسمیت بشناسند. (براهنی، ۱۳۸۰: ۷۶-۷۳) سعاد صباح در سرودن غزلیات خود از قالب‌های کهن و نو شعری بهره‌برده‌است، ولی مستوره اردلان تمام غزلیات خود را براساس قالب‌های کلاسیک سروده است.

۳. نتیجه‌گیری

۱. غزلیات سعاد صباح و مستوره اردلان نمایانگر شیوه ادبی و بیانی آنان است و هردو شاعر برای بیان اندیشه‌ها و احساسات عاشقانه خود به کاربست ابزار و ظرافت‌های زبانی توجه داشته‌اند و کوشیده‌اند در موقعیت‌های مختلف با گزینش و چینش به‌جای واژگان، مخاطب را با عقیده و احساس شادی یا اندوه خود همگام سازند و اینکه مفهوم (عشق) مشخصه بارز غزلیات دو شاعر توانای ادب فارسی و عربی یعنی مستوره اردلان و سعاد صباح است.

۲. از ویژگی‌ها و وصف‌های مشترک عشق در اشعار تغزلی سعاد صباح و مستوره اردلان می‌توان به پیوستگی، هجران و دوری معشوق، فضائل عشق و عاشقی، به‌کاربردن مرثیه و... اشاره کرد.

۳. از نظر زبان، دو شاعر به سادگی و شیوایی گرایش دارند؛ همان‌طور که صحبت می‌کنند، شعر می‌گویند و در زمینه محسنات لفظی و معنوی افراط نمی‌کنند و همچنین می‌توان انسجام در واژگان و معنا،

داشتن عاطفه و احساس عمیق در اغلب این اشعار، روانی، دقت و گیرایی در آن به‌عنوان اسلوب کلی غزلیات دو شاعر نام برد.

۴. دو شاعر در زمینه عشق از نظر ساختار و محتوا تفاوت‌هایی با هم دارند؛ برای نمونه از نظر کمیّت عاشقانه‌های شاعر سنندجی با سعاد صباح برابری نمی‌کند.

۵. در محتوای اشعار مستوره وجود نوعی التزام دینی و اخلاقی در همه آن‌ها موج می‌زند، استفاده از شخصیت‌های دینی در شعر، نیایش‌ها و مناجات‌های عارفانه، مدح پیامبر (ص) و اهل بیت (علیهم‌السلام)، افتخار به حجاب و عفت و التزام عملی بدان و...، همگی نشانه‌های آشکاری از روحیه والای اسلامی و رویکرد دین‌مدارانه وی است درحالی‌که چنین اشعاری با این چنین مضامینی در اشعار سعاد صباح یافت نمی‌شود.

۴. پی‌نوشت‌ها

(۱). شعرغزل در ادبیات فارسی علاوه بر مضمون عاشقانه خود داری قالب و شکل خاصی است که آن را از اشعار دیگر از مثنوی، قصیده و... جدا می‌کند؛ اما غزل در ادبیات عربی براساس محتوا و مضمون عاشقانه خود می‌توان آن را ساخت و از نظر ساختار و قالب، شکل خاصی ندارد و خلاصه اینکه در ادبیات عربی، اشعار از نوع اغراض با هم متفاوت هستند.

(۲). دیوان شعر مستوره شامل غزلیات فارسی و کردی می‌باشد؛ که در این مقاله غزلیات فارسی شاعر مورد بررسی قرار می‌گیرد.

(۳). قماری: منسوب به قمار؛ محله‌ای در هندوستان که عود و طاووسش معروف است.

(۴). بئر الأمل: چاه آرزو.

(۵). ذاب من هجرک لحمی و دمی: یعنی از هجر و دوری تو گوشت و خونم ذوب شد.

(۶). ترجمه این بیت گذشت.

(۷). مهنا: گوارا.

منابع

قرآن کریم

- ابن منظور، أبو‌الفضل جمال الدین (۱۹۹۰). *لسان العرب*. ط ۱، بیروت: دارالصادر.
- ابوملحم، علی، (۱۹۷۰). *فی الأدب وفتونه*. ط ۱ بیروت: المطبعة العصرية للطباعة ونشر.
- اخلاقی، ذکریا (۱۳۸۵). «نقدی بر غزل جوان امروز»، *فصلنامه شعر*، شماره ۲۲، ۵۰-۷۶.
- آذرنوش، آذرتاش (۱۳۸۴). *فرهنگ معاصر عربی-فارسی*. ج ۵، تهران: نی.

- اردلان، مستوره (۱۳۹۴). دیوان مستوره. چ ۱، سندج: انتشارات کانی کتیب.
- ایران دوست، رضا (۱۳۶۹). «مقایسه مرثیاتی خاقانی و هوگو در سوگ فرزندان»؛ نشریه ادبیات و علوم انسانی تبریز، شماره ۱۳۵-۱۳۶، ۶۰-۷۶.
- بیانی، محمد مهدی (۱۳۶۳). احوال و آثار خوشنویسان. چ ۲، تهران: انتشارات علمی.
- پورنامدیاران، تقی (۱۳۸۱). سفر در مه. تهران: نگاه.
- تجلیل، جلیل (۱۳۶۳). معانی و بیان. چ ۲، تهران: نشر دانشگاهی.
- حسین، طه (بدون تاریخ). حدیث الأربعاء. مجلد: ۱، ط ۵، مصر: دارالمعارف-لاتا.
- الحوفی، أحمد محمد (۱۴۱۰). المرأة في الشعر الجاهلي. مصر: دارالنهضة.
- خانی، سامان (۱۳۹۴). بررسی تطبیقی عشق در اشعار یحیی سماوی و احمد عزیزی. دانشگاه رازی، استاد راهنما: یحیی معروف.
- خلف، فاضل (۱۹۹۲). سعاد صباح الشعر والشاعرة. ط ۲، کویت: منشورات شركة النور.
- رادفر، ابوالقاسم (۱۳۸۹). «مستوره کردستانی بانوی شعر و هنر و عرفان»، پژوهشنامه زبان و ادبیات فارسی، شماره ۷، ۱۴-۱۳.
- رجایی، محمدخلیل (۱۳۷۲). معالم البلاغة. چ ۳، تهران: دانشگاه شیراز.
- رحیمی، امین؛ حجت اله، امیدعلی (۱۳۹۱). «بررسی زبان غزل محمد علی بهمنی»، مجله مطالعات و تحقیقات ادبی، شماره ۱۷، ۴۰-۶۲.
- روزبه، محمدرضا (۱۳۷۹). سیر تحول غزل فارسی (از مشروطیت تا انقلاب). تهران: دانشگاه شهید بهشتی.
- روشن فکر، کبری و دیگران (۱۳۹۱ ش). «جامعه شناسی تطبیقی شعری در مرثیه های ابن رومی و سعاد صباح با توجه به متغیر جنسیت»، فصلنامه نقد و ادبیات تطبیقی، دانشگاه رازی، شماره ۵، ۵۳-۸۱.
- سلیمی، علی؛ نعمتی، فاروق (۱۳۹۰ ش). «مضامین مشترک دینی در اشعار مستوره اردلان و عائشه تیمور»، فصلنامه علمی پژوهشی زبان و ادبیات فارسی، شماره ۸، ۴۸-۲۹.
- شمیسا، سیروس (۱۳۸۰). سیر غزل در شعر فارسی. چ ۶، تهران: فردوسی.
- الصباح، سعاد محمد (۱۹۹۰). دیوان الیک یا ولدی. ط ۴، مصر: الهيئة المصرية العامة للكتاب.
- الصباح، سعاد محمد (۲۰۰۸). قصائد الحب. ط ۱، کویت: دار سعاد صباح للنشر والتوزيع.
- علوش، سعید (۱۹۸۷). مدارس الأدب المقارن. ط ۱، بیروت: مرکز الثقافي العربي.
- الفراهیدی، عبدالرحمن بن أحمد. کتاب العین. ج ۸، تحقیق: الدكتور مهدی المخزومی والدكتور ابراهیم السامرائی، ط ۲، بغداد: دار الحرية للطباعة.
- قاسم نژاد، علی (۱۳۷۶). فرهنگ نامه ادبی فارسی. چ ۱، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- محمدی، باران (۱۳۸۴). زبان شعر. چ ۳، تهران: نگاه.

مؤتمن، زین العابدین (۱۳۷۱). *تحول شعر فارسی*. ج ۴، تهران: انتشارات طهوری.
 نعمتی، فاروق (۱۳۸۶). *غزل در شعر شاب/الظریف*. دانشگاه رازی، استاد راهنما: جهانگیر امیری.

References

The Holy Quran

- Azarnoosh, A. (1384). *Contemporary Arabic-Persian culture*. Ch: 5, Tehran: Nei Publications (In Persian).
- Ibn Manzoor, A. (1990 AD). *Arabic language I*: 1, Beirut: Dar al-Sadr. (In Arabic)
- Abu Malham, A (1970 AD). *In literature and art*. I: 1 Beirut: Al-Mattabah Al-Asriyah for printing and publishing (In Arabic).
- Ardalan, M (2014). *Diwan Mastorah Ch*: 1, Sanandaj: Kani Katib Publications (In Persian).
- Bayani, M. M (1363). *Status and works of calligraphers*. Ch: 2, Tehran: Scientific Publications (In Persian).
- Pournamdiaran, T (2001). *Travel in fog*. Tehran: Look (In Persian).
- Tajleel, J (1363). *Meanings and expression*. Ch: 2, Tehran: Academic Press (In Persian).
- Hosseini, T (no date). *Wednesday Hadith Volume*: 1, Volume: 5, Egypt: Dar al-Ma'rif - no date (In Arabic).
- Al-Hawfi, A. M (1989). *Women in Al-Jahili poetry*. Egypt: Dar al-Nahda (In Arabic).
- Khalaf, F (1992). *Saad Sabah is a poet and poet*. I: 2, Kuwait: Al-Noor Company Charters (In Arabic).
- Alloush, S (1987). *Al-Adab al-Maqar schools*. I: 1, Beirut: Al-Taqqafi Al-Arabi Center (In Arabic).
- Rajaei, M. K (1372). *Teachers of rhetoric*. Ch: 3, Tehran: Shiraz University (In Persian).
- Rouzbeh, M (1379). *The evolution of Persian poetry* (from constitutionalism to revolution). Tehran: Shahid Beheshti University Publishing (In Persian).
- Shamisa, S (2010). *Ghazal course in Persian poetry*. Ch: 6, Tehran: Ferdowsi. (In Persian)
- Al-Sabah, S. M (1990). *Divan Elic or Voldi*. I: 4, Egypt: Al-Masriyyah Al-Masriyyah Al-Katab (In Arabic).
- Al-Sabah, S. M (2008). *love poems I*: 1, Kuwait: Dar Saad Sabah Publishing and Distribution (In Arabic).
- Al-Farahidi, Abdurrahman bin Ahmed. *Kitab Al-Ain*. Vol. 8, research; Dr. Mehdi Al-Makhzoumi and Dr. Ibrahim Al-Samrai, vol. 2, Baghdad: Dar al-Hariyya for printing (In Arabic).
- Al-Farahidi, A. *Kitab Al-Ain*. Vol. 8, research; Dr. Mehdi Al-Makhzoumi and Dr. Ibrahim Al-Samrai, vol. 2, Baghdad: Dar al-Hariyya for printing. No dat. (In Arabic).
- Qasim-Nejad, A (1996). *Persian literary dictionary*. Ch: 1, Tehran: Ministry of Culture and Islamic Guidance (In Persian).
- Motaman, Z (1992). *Evolution of Persian poetry*. Ch: 4, Tehran: Tahori Publications (In Persian).
- Mohammadi, B (2005). *The language of poetry*. Ch: 3, Tehran: Negah (In Persian).
- Dissertations
- Khani, S (2014). *A comparative study of love in the poems of Yahya Samavi and Ahmad Azizi*. Supervisor: Dr. Yahya Marouf (In Persian).

- Nemati, F (2006). Ghazal in the poem of Shab al-Zarif. Supervisor: Dr. Jahangir A (In Persian).
Magazines
- Ethical, Z (1385). Title. "Criticism on the young sonnet of today", Poetry Quarterly, No. 22, 50-76 (In Persian).
- Iran Dost, R (1990). Title. "Comparison of Marathi Khaqani and Hugo in the mourning of their children", *Tabriz Journal of Literature and Human Sciences*, No. 135-136, 60-76 (In Persian).
- Radfar, A (2010). Title. "Kurdistan mystic lady of poetry, art and mysticism", Persian language and literature research paper, number 7, 13-14 (In Persian).
- Rahimi, A and Wahjat Elah O. A (2013). Title. "Examination of the Ghazal Language of Mohammad Ali Bahmani", *Journal of Literary Studies and Research*, No. 17, 40-62 (In Persian).
- roshan fikr, K and others, (2021). Title. "Comparative Poetic Sociology in Ibn Rumi's and Saad Sabah's Elegies with regard to Gender Variable", *Quarterly Journal of Criticism and Comparative Literature*, Razi University, No. 5, pp. 53-81. (In Persian)
- Salimi, A. Nemati, F (2018). Title. "Common Religious Themes in the Poems of Mastorah Ardalan and Ayesha Taimur", *Scientific Research Quarterly of Persian Language and Literature*, No. 8, pp. 29-48 (In Persian).

دراسة مقارنة بين القصائد الغنائية لسعاد الصباح ومستوره الأردن

سامان خاني^١ | محمدني احمدي^٢

١. طالب دكتورا، في فرع اللغة العريية وآدابها، كلية الآداب والعلوم الإنسانية، جامعة لرستان، خرم آباد، إيران. العنوان الإلكتروني: saman.kh38@yahoo.com

٢. الكاتب المسؤول، أستاذ مشارك في قسم اللغة العريية وآدابها، كلية الآداب والعلوم الإنسانية، جامعة رازي، كرمانشاه، إيران. العنوان الإلكتروني: mn.ahmadi217@yahoo.com

ملخص	معلومات المقال
تأليف وتوظيف القصائد الغنائية والرومانسية على نطاق واسع ليس فقط في الأدب الفارسي والعربي، ولكن لقد كان شائعاً في الآداب الأخرى في العالم. نظراً لأن سعاد الصباح ومستوره الأردن لهما مكانة مماثلة في ثقافة كويت وإيران، فإن الدراسة المقارنة للقصائد الغنائية لهذين الشاعرين من أجل التعرف عليها بشكل أفضل يمكن أن تكون المناقشة الجديدة في مجال الأدب المقارن. يهدف هذا البحث إلى تحليل القصائد الغنائية لسعاد صباح ومستوره أردلان بطريقة وصفية. تحليلية واستناداً إلى المدرسة الأمريكية التي لا تعتبر وجود التأثير والتأثر بين الشاعرين شرطاً من شروط الأدب المقارن، ومن خلال تحليل خصائص الأدب الرومانسي للشاعرين، قارن وجهات نظرهما في هذا المجال لتواصل إلى منهج أسلوب تفكير الشاعرين وشعرهما الغنائي. بالنظر إلى النتائج التي تم الحصول عليها في هذه القصائد، يمكننا أن نشير إلى نقاط مشتركة مثل (تجلي العشيقة، الصفات المشتركة للحبيب والمحبوب، والبعد والهجران، فضائل الحب والحبيب، استخدام المراثيات، إلخ..). وأيضاً من حيث التعبير، فإن الشاعرين يميلان إلى البساطة والفصاحة. وتجدر الإشارة إلى أن غزليات الشاعرين قد تختلف من حيث المحتوى واللغة والأسلوب.	نوع المقال: مقالة محكمة الوصول: ١٤٤٢/١٢/١٨ التقيق والمراجعة: ١٤٤٢/٠٩/١٥ القبول: ١٤٤٢/٠٩/١٧ الكلمات الدلالية: أدب المقارن، الغزل، الحب، سعاد الصباح، مستوره الأردن.

الإحالة: خاني، سامان؛ احمدي، محمدني (١٤٤٥). دراسة مقارنة بين القصائد الغنائية لسعاد الصباح ومستوره الأردن. بحوث في الأدب المقارن، ١٣ (٤)، ٥٩-٧٩.

© الكتاب.

النشر: جامعة رازي

DOI: 10.22126/jccl.2022.6749.2292